

УДК 81'16

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Домброван Т.І.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Мета статті – ознайомити дослідників у сфері масових комунікацій з основними категоріями лінгвосинергетики і запропонувати новий погляд на об'єкт дослідження, а саме у міждисциплінарному ракурсі. Актуальність такого підходу підсилюється необхідністю епістемологічного оновлення науки про мову як синергетичну систему, а також обумовлюється кардинальними зрушеннями в науковій картині світу, викликаними відкриттями ХХ ст., які уможливили сприйняття навколишнього світу як динамічної, перманентно мінливої надскладної системи, що самоорганізується. Методологічно стаття базується на принципах і категоріях синергетики, а також на розумінні комунікації як синергетичного процесу. Обґрунтовано тезу про те, що мова є синергетичною системою. Окреслено можливі перспективи дослідження мови ЗМІ у новому, синергетичному ракурсі.

Ключові слова: синергетика, лінгвосинергетика, синергетичні системи, соціальні комунікації, журналістика.

Постановка проблеми. Кінець ХХ ст. позначився виникненням і стрімким розвитком синергетики – теорії самоорганізації складних нерівноважних систем різної онтології. Синергетику слід розглядати як наступний щабель у розвитку системних досліджень, оскільки саме синергетика увела до наукового обігу поняття відкритої мінливої системи, здатної до самоорганізації. Вона поглиблює загальну теорію систем, історично першим варіантом якої є тектологія О.О. Богданова, а також кібернетику як науку про управління та зв'язок (Н. Вінер), теорію катастроф (Р. Том), теорію дисипативних структур (І.Р. Пригожин), теорію динамічного хаосу, теорію фазових переходів, теорію біфуркацій, теорію хвильових процесів та ін. Синергетика пропонує новий, еволюційний погляд на світ, суть якого полягає в цілісному, холістичному сприй-

нятті світобудови, в якому все – живе і неживе – тісно взаємопов'язано і знаходиться в безперервному процесі зміни і розвитку.

Синергетика переміщує увагу зі стану гомеостазу і зосереджується на перехідних фазах саморегульованої відкритої системи. Іншими словами, синергетика – це новий етап у розвитку теорії систем, спрямований на розкриття природи мінливості, виявлення механізмів переходу системи в якісно новий стан, «розпакування» поняття «діалектичного стрибка» в еволюційному розвитку системи.

У центрі уваги синергетики знаходяться складні відкриті динамічні системи, предметом дослідження виступають закономірності виникнення, самоорганізації та функціонування цих систем у перехідних режимах. Категорійний апарат синергетики включає такі поняття, як

нелінійність, нерівноважність, порядок, хаос, біфуркація, флуктуація, аттрактор, фрактал, самоорганізація складних систем та деякі інші.

Перші кроки нова теорія зробила у так званих точних науках – математиці, хімії, фізиці, біології. Згодом методологія синергетики набула поширення у гуманітарній сфері, що ознаменувалося появою цілої низки міждисциплінарних напрямів і маргінальних дисциплін (лінгвосинергетика, фрактальна психологія, історична синергетика, синергетична педагогіка тощо) [3]. Із окремої теорії синергетики розвинулася у наукову парадигму, віддзеркалюючи основну характерну рису сучасного наукового мислення – прагнення до інтегративності методологій та трансдисциплінарності дослідницької діяльності.

Використання синергетичного підходу виявилось плідним і для лінгвістики [5]. Одним із перспективних напрямів міждисциплінарного дослідження різних аспектів функціонування мови стала лінгвістична синергетика, або лінгвосинергетика. Саме міждисциплінарність постає виявом методологічного принципу експансіонізму, який полягає у «прагненні розширити галузі лінгвістичних досліджень, появи виходів до інших наук, активному використанні доробку культурології, біології, соціології, антропології, етнології, психології, нейронаук тощо» [12, с. 11].

Як міждисциплінарний напрям у дослідженні мовної системи та її функціонування у різних сферах людської діяльності, лінгвосинергетика відкриває новий ракурс дослідження людської мови: стає можливим розглядати мову як складну відкриту нелінійну еволюційну систему, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму), перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги і має регуляторні механізми, які забезпечують динаміку, самоорганізацію та збереження цієї системи [14, с. 34].

Об'єктом дослідження лінгвосинергетики виступають як мова, так і мовлення і мовленнєва діяльність, що вивчаються як складноорганізовані, синергетичні системи. Наші спостереження [3–5] над сучасним розвитком лінгвосинергетики свідчать, що наразі найактивніше розробляються окремі проблеми синергетики тексту (К.І. Белоусов, О.І. Глазунова, І.Ю. Моїсеєва, Г.Г. Москальчук) і дискурсу (М.Ф. Алефіренко, О.Ю. Муратова, Л.С. Піхтовнікова, Є.В. Пономаренко), менш розроблені проблеми синергетики перекладу (Л.В. Кушніна, М.С. Дорофєєва), синергетики мовленнєвих девіацій (В.Е. Пашковський, В.Р. Піотровська, Р.Г. Піотровський), ідіолекту (О.О. Семенець), словотвору (С.М. Єнікєєва), історії мовних змін (Т.І. Домброван). Застосування принципів синергетики у лінгвістиці обумовлено самою природою мови як відкритої динамічної системи, що розвивається, різноманіттям її функцій і властивостей.

Мета цієї статті – ознайомити дослідників у сфері масових комунікацій з основними категоріями лінгвосинергетики і запропонувати новий погляд на об'єкт дослідження, а саме з міждисциплінарного ракурсу. Сьогодні вчені згодні в тому, що майбутнє – за міждисциплінарними напрямками у науці, оскільки «крос-фертилізація

різних дисциплін створює новий інтелектуальний простір» [7, с. 133]. **Актуальність** такого підходу підсилюється необхідністю епістемологічного оновлення науки про мову як синергетичну систему, а також обумовлюється кардинальними зрушеннями в науковій картині світу, викликаними відкриттями ХХ ст., які уможливили сприйняття навколишнього світу як динамічної, перманентно мінливої надскладної системи, що самоорганізується.

Викладення основних результатів дослідження. Перш за все, обґрунтуємо тезу про те, що мова є синергетичною системою. Потім намітимо можливі перспективи дослідження мови ЗМІ у синергетичному ракурсі.

Мова як синергетична система. Синергетичними називаються складні, відкриті, динамічні, нелінійні, нерівноважні, адаптивні системи універсуму, що самоорганізуються і розвиваються. Людська мова так само є синергетичною системою, оскільки має всі зазначені характеристики.

Складність мовної системи не викликає сумнівів. Мова являє собою ієрархічно організовану мегасистему, компоненти якої когерентно пов'язані на всіх структурних рівнях. Складність будь-якої системи визначається не стільки існуванням певної (як правило, великої) кількості різноманітних компонентів, скільки наявністю різноманітних зв'язків і взаємодій між компонентами всередині системи, а також здатністю останніх встановлювати нові (парадигматичні, синтагматичні та ін.) відносини з іншими компонентами, «вбудовуватися» в готові і / або змінювати існуючі та / або створювати нові «контакти». Тим самим складність системи зумовлює її динамічність.

Мова перебуває в стані динаміки, піддаючись впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників зміни і розвитку. Мовні рівні, внаслідок неоднакових з точки зору темпу змін складників їх підсистем, виявляють різну чутливість і стійкість до зовнішніх впливів, здатних (або нездатних) привести систему до нестійкого стану і викликати якісні зміни окремих компонентів, частин або всієї системи в цілому.

Для збереження життєздатності і функціональності система повинна бути не тільки рухливою, динамічною, але й гнучкою, адаптивною, тобто здатною підлаштуватися під мінливі зовнішні умови, вносити відповідні корективи в свою внутрішню структуру і діяльність, шукати нові можливості гармонійного (рівноважного) існування в зміненому середовищі. Динамічність, гнучкість, адаптивність системи, а також різноманітність зв'язків між компонентами системи – все це входить до поняття складності.

Складність системи, крім динамічності й адаптивності, також передбачає її відкритість як здатність обмінюватися з зовнішнім середовищем інформацією, енергією та / або речовиною. Давно помічено, що в світі все взаємопов'язано і що предмети і явища можуть розглядатися як окремо існуючі тільки умовно і лише на певному етапі вивчення, бо все суще інтегрується в єдину мережу взаємозв'язків і взаємодій.

Відкритість конкретної мовної системи проявляється, перш за все, в її взаємодії з соціумом, а також з іншими мовними системами та культурами. У мові, головним чином в лексиконі, відо-

бражаються досягнення людини в області науки і техніки. Стрімко зростає вплив на словниковий склад мови засобів масової інформації та мережі Інтернет. Міжмовні контакти, у свою чергу, з неминучістю приводять до різного роду запозичень. В умовах багатонаціонального соціуму і глобальних міграцій населення мова не може не змінюватися. Але тільки до певної міри. Система завжди прагне до самозбереження і виживання. А для цього вона повинна бути відповідним чином організована. Користуючись сучасною термінологією, можна стверджувати, що з метою збереження форми організації системи припустимі лише незначні флуктуації – відхилення в динаміці її компонентів, що не порушують загального порядку, а зберігають притаманний тим чи іншим компонентам системи ступінь субординації.

У разі ж сильних флуктуацій в самій системі в цілому або в її окремих частинах може виникнути стан збурення, що приводить до порушення нестійкої рівноваги і порядку, тобто до хаосу, до критичного стану системи, здатному викликати її якісно нову поведінку. Роль синхронізаторів поведінки системних елементів виконують параметри порядку – константи системи, що визначають «координати» і конфігурацію станів даної системи в даний момент (період) часу і «працюють» на збереження її функціональності.

Параметри порядку скеровують систему через точки біфуркації (тобто зони розгалуження, вибору можливих варіантів розвитку) до найбільш упорядкованих станів – атракторів, що сприяє (нехай навіть тимчасовій) гармонізації стану даної системи. У мові роль параметрів виконують різні граматичні категорії, при цьому з плином часу і як наслідок відкритості мовної системи параметри можуть змінюватися (пор., наприклад, параметр порядку слів в давньоанглійській мові і в сучасній англійській мові).

Визначення мови як синергетичної мегасистеми слід доповнити ще одним поняттям – нелінійність, що викриває ідею багатоваріантності, альтернативності шляхів еволюції, а також її незворотності. Нелінійність мовної мегасистеми проявляється в залежності властивостей і функціонування даної системи від «поведінки» кожного з її елементів. Наявність елементів з так званими ступенями свободи, які виступають основною причиною непередбачуваності подальшої поведінки даних елементів, ускладнює прогнозування поведінки системи в цілому.

Отже, людську мову можна визначити як відкрити, динамічну, нелінійну, нерівноважну мегасистему, що складається з безлічі складноорганізованих, різновікових систем і підсистем, що ко-еволюціонують в різному темпі і керуються певними параметрами порядку з метою збереження стабільності і функціональності системи в цілому.

Мова як засіб масової комунікації. Вище були розглянуті характеристики мови як синергетичної системи. Зараз зупинимося на функційному навантаженні мови в сучасному суспільстві і можливих перспективах дослідження суспільної комунікації в площині еволюційно-синергетичної парадигми.

Відомо, що мова виконує низку функцій, одна з яких – обслуговувати спілкування людей, служити засобом оформлення, збереження і передачі інформації у часі і просторі.

У сучасному суспільстві комунікативні процеси відбуваються у системі кількох координат. Можливо виділити міжперсональну комунікацію (людини з людиною) і надперсональну комунікацію (адресантом виступають широкі маси людей), комунікацію вербальними і невербальними (наприклад, візуальними) засобами та ін. Саме вербальна комунікація є основним різновидом спілкування у суспільстві. Вона виконує широкий спектр функцій, як-то: фатична, інформативна, персуазивна, пропагувальна, агітаційна, розважальна тощо. Інформація, якою обмінюються члени суспільства, також є гетерогенною та складноструктурованою і включає науково-технічну, економічну, соціально-політичну, ідеологічну та інші види [детальніше див.: 1; 2; 6; 8; 10; 11; 13]. Єдиного визначення інформації не існує, і це стає зрозумілим з огляду на складність аналізованого поняття. Інформація – це не тільки конкретне знання про предмет спілкування, але й *інтерпретація* певних уявлень про нього. Остання відкриває можливість для фактично необмеженої свободи оперування фактами для досягнення поставлених (не завжди благородних) цілей.

Сучасні процеси світової інтеграції, відомі як глобалізаційні процеси, змінюють формати спілкування і вносять суттєві корективи у засоби оформлення (кодування) та передачі інформації реципієнтові. До того ж процес комунікації є багатовекторним. Нові технологічні можливості вже створили низку мережевих об'єднань у інтернет-просторі, що уможливило перехід до полілогу у віртуальних спільнотах. Дослідження інтернет-комунікації з позицій синергетики дозволить представити процес спілкування у новому ракурсі, переосмислити природу і форми комунікації у категоріях самоорганізації, відкритості та мінливості, порядку і хаосу, фазових переходів тощо.

Сьогодні очевидним є стрімке зростання ролі журналістики, яка із допоміжної у тоталітарному суспільстві стає «самодостатньою, самостійною галуззю духовного й матеріального виробництва» [9, с. 56] у демократичному, постіндустріальному суспільстві. Журналістика визначається як «соціальний інститут, створений з метою забезпечення всебічного й об'єктивного інформування всіх суб'єктів суспільного життя про соціальну дійсність, що необхідне для оптимального функціонування всіх інших соціальних інститутів і суспільства в цілому як саморегульованої (тобто синергетичної – Т.Д.) системи» [там само, с. 39]. Важливим є представлення сучасної журналістики як «складної системи органів масової інформації, що дедалі ускладнюється», при тому «поява нових елементів у ній пов'язана не тільки з простим збільшенням кількості одиниць, але й зміною якісного стану системи в цілому» [там само, с. 84]. Замічено, що розвиток журналістики відбувається дуже стрімко: «Журналістика сьогодні вже не та, що була вчора, а завтра вона стане не такою, як сьогодні. Її розвиток відбувається такими швидкими темпами, що теорія не встигає осмислювати всі особливості її нинішнього стану» [там само, с. 84]. Зазначене повною мірою свідчить про синергетичні властивості цієї системи (нелінійність розвитку, відкритість, адаптивність, динамічність тощо), а, отже, про можливість застосування синергетичної методології для її подальшого вивчення.

Окремим науковим напрямом студій в історії науки може стати виділення і дослідження етапів формування журналістики в різних регіонах України та в інших країнах світу, стрімке набуття нею міждисциплінарного характеру (що вже виводить дослідження журналістики у синергетичну площину!), виникнення журналістської освіти та нових спеціалізацій. Вважаємо перспективним висвітлення історії становлення журналістики (в тому числі і регіональної) як синергетичного процесу, на який чинять опір чисельні зовнішні та внутрішні фактори різної онтології.

І ще один із багатьох можливих векторів подальших наукових досліджень із залученням синергетичної методології. Високодинамічна інформаційна епоха сучасності не лише відкрила широкий доступ до різного роду інформації, але й принесла з собою нові типи протистояння – так звані кібервійни та мережні війни. Для останніх характерна кластерна (мережна) форма організації, відсутність лідера, високий ступінь гнучкості і здатність до самоорганізації для спільних, так званих ройових атак [див.: 6; 13].

Отже, актуальності набуває дослідження різновидів інформаційної війни – війни, що спрямована на розкитування стабільності тих чи тих систем (економічних, фінансових, політичних тощо) шляхом впливу на їхні керівні параметри, формування нових атракторів і скеровування цих систем на «потрібну» траєкторію.

Висновки. Журналістика взагалі і ЗМІ зокрема значним чином впливають на суспільно-історичні процеси, чим відіграють важливу роль у суспільстві. Нові обрії у дослідженні історії становлення журналістської професії, умов зародження і розвитку регіональної журналістики, особливостей побудови текстів ЗМІ тощо відкриває синергетика як теорія самоорганізації складних систем. З цих позицій уможлиблюється інтерпретація журналістського процесу як синергетичного – відкритого, динамічного, нелінійного, нерівноважного, здатного до самоорганізації і саморегулювання. Залучення категорій синергетики висвітлить об'єкт дослідження у новому ракурсі та сприятиме отриманню додаткового знання про аналізоване явище.

Список літератури:

1. Владимиров В.М. Основы журналистики в понятиях и комментариях. Луганск: Изд-во ВУГУ, 1998.
2. Ворошилов В.В. Журналистика: Учебник. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999.
3. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики: Монография. Одесса: КП ОГТ, 2013.
4. Домброван Т.И. Развитие языка как информационной синергетической системы / Т.И. Домброван // Лингвистика XXI столетия: нові дослідження і перспективи / НАН України, Центр наукових досліджень і викладання іноз. мов; редкол.: А.Д. Белова (голов. ред.) та ін. – К., 2012. – С. 83-90.
5. Домброван Т.И. Что дает синергетика науке о языке? / Т.И. Домброван // Язык и культура. Научный интернет журнал Центра исследования лингвокультурологии и переводоведения Филолофского фак-та Прешовского ун-та, г. Прешов, Словакия. Jazyk a kultura. Číslo 12/2012. Режим доступа: http://www.ff.unipo.sk/jak/rus/actualnecislo_r.html.
6. Квіт С.М. Масові комунікації. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008.
7. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее. М.: КД «ЛИБРОКОМ», 2011.
8. Корконосенко С.Г. Основы журналистики. М.: «Аспект Пресс», 2002.
9. Михайлин І.Л. Основы журналистики. Київ: Центр учбової літератури, 2011.
10. Москаленко А.З. Теорія журналістики. К.: Експрес-Об'ява, 1998.
11. Нечаєва Н.В. Історія української журналістики : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015.
12. Пименова М.В., Кондратьева О.Н. Концептуальные исследования. Введение. М.: ФЛИНТА: Наука, 2011.
13. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов; 2-е вид., доп. К.: Вид. центр «Київський університет», 1999.
14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008.

Домброван Т.И.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ЭВРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИНГВОСИНЕРГЕТИКИ В ИССЛЕДОВАНИИ СОЦИАЛЬНЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Аннотация

Цель статьи – познакомить исследователей в сфере массовой коммуникации с основными категориями лингвосинергетики и предложить новый взгляд на объект исследования, а именно с позиций междисциплинарности. Актуальность такого подхода усиливается необходимостью эпистемологического обновления науки о языке как синергетической системе и обусловливается кардинальными смещениями в научной картине мира, вызванными открытиями XX в., которые способствовали восприятию окружающего мира как динамичной, перманентно изменчивой, сложной, самоорганизующейся системы. Методологически статья базируется на принципах и категориях синергетики, а также на понимании коммуникации как синергетического процесса. Обоснован тезис о том, что язык является синергетической системой. Очерчены возможные перспективы исследования языка СМИ в новом, синергетическом ракурсе.

Ключевые слова: синергетика, лингвосинергетика, синергетические системы, социальные коммуникации, журналистика.

Dombrovan T.I.

Odessa I.I. Mechnikov National University

HEURISTIC POTENCY OF LINGUISTIC SYNERGETICS FOR MASS MEDIA STUDY

Summary

The purpose of the article is to acquaint those studying mass-media communication with main categories of linguistic synergetics and to propose a new view of the object of analysis, namely a synergetic approach. This also calls for an epistemic renewal of the study of language as a synergetic system, caused by cardinal shifts in a scientific perception of the world as a dynamic, permanently changing, self-organizing complex megasystem. Methodologically, the article is based on principles and categories of synergetics and interprets communication as a synergetic process. The author proves that language is a synergetic system and outlines vectors of further investigation of regional journalism, as well as mass-media language in a new, synergetic paradigm.

Keywords: synergetics, linguistic synergetics, synergetic systems, social communication, journalism.